

“ЛАНКА” І МАРС: ХУДОЖНІ ТВОРИ, ДОКУМЕНТИ, ДИСКУСІЇ

Дмитренко В.І. Літературний дискурс “Ланки”–МАРСУ першої третини ХХ століття: Монографія. – Луганськ: Вид-во Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка, 2009. – 280 с.

Існують різні моделі літературного процесу як сукупності загальнозначущих змін у мистецькому житті й читацькій свідомості: Д.Благой пропонує модель розімкненого в одному напрямку, або поступального, руху літератури, де зростає особистісне начало й послаблюються канони; В.Веселовський розуміє літературу як розімкнутий в обох напрямках рух, або як саморух сюжетів і мотивів, що не мають висхідної та кінцевої точок; Д.Чижевський захищає циклічний рух, тобто висуває вчення про хвилеподібність культурно-історичних епох; Г.Габермас ототожнює модель літературного процесу із рухом як доцентрацією, центрацією й децентрацією.

В. Дмитренко у своїй монографії прагне дослідити історію створення київського літературного угруповання “Ланка” – МАРС, окреслити динаміку та логіку інтеграції його творчості в літературний процес першої третини ХІХ ст. і пропонує власну модель літературного процесу як руху літератури, диференційованого за прикметами його наповненості, де її цікавлять: 1) модус присутності творів митців об’єднання “Ланка” – МАРС у літературному процесі першої третини ХХ ст., інтеграція їхньої творчості в загальноєвропейську скарбницю; 2) українська класична літературна традиція та її переінтерпретація “ланчанами-марсівцями”; 3) антропологічні проєкції митців “Ланки”–МАРСУ; 4) їхні полістильові пошуки.

Звісно, виникає питання про міру наповненості художніх форм: хтось хоче, щоб більше мовилося про новизну жанрів; хтось зосереджує увагу на топіці як статистичній константі літературного процесу і прагне дослідити міфопоетичні сенси, типи авторської емоційності (героїчне, трагічне, піднесене, іронічне), моральні феномени, міжнародні літературні зв’язки тощо. Завжди треба виходити з того, які завдання ставила перед собою дослідниця, а саме: 1) здійснити аналіз модусу присутності творів “ланчан-марсівців” у літературному процесі першої третини

ХХ ст.; 2) з’ясувати проблему естетичних канонів і особистостей, специфіку перцепції творів митців “Ланки”–МАРСУ Г. Костюком та Ю. Лавріненом; 3) дослідити дискурс об’єднання в контексті літературної дискусії 1925 – 1928 рр.; 4) з’ясувати вплив української традиції (твори Т. Шевченка, М. Гоголя, Лесі Українки, О. Кобилянської) на творчість “ланчан-марсівців”, простежити типологічні сходження, образні аналогії, ремінісценції між їх доробком і прозою та драмами В. Винниченка, а також уснопоетичною творчістю; 5) проаналізувати і проінтерпретувати антропологічні проєкції творів митців “Ланки”–МАРСУ (архетипи матері і степу, концепт голоду, фаустівську міфологеми людини, експлікації роздвоєної особистості); 6) визначити полістильовий діапазон творчих горизонтів письменників (тяжіння до модернізму, художні трансформації “філософії серця”; націєзорієнтованість художнього світу, його неоромантичності, імпресіоністичності, експресіоністичності та екзистенціалістської стильові домінанті).

У дослідженні використано типологічний і порівняльно-історичний методи, досвід архетипної критики, ідеї герменевтики, рецептивної та феноменологічної естетики, результати досліджень провідних українських і зарубіжних учених.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в монографії вперше:

1) на основі архівних матеріалів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, ҚДАМЛМ, відділу рукописів ЦНБ ім. В. Вернадського введено в науковий ужиток маловідомі твори письменників, різні версії їхніх біографій, чернеткові записи тощо, тобто значно розширено джерельну базу дослідження;

2) вивчено метафізику присутності митців об’єднання “Ланка”–МАРС у літературному процесі першої третини ХХ ст., інтеграцію їхньої творчості в український контекст, де звернуто увагу

на систему аксіологічних авторитетів, смислотвірне навантаження їхніх творів;

3) з'ясовано роль української художньої традиції у творчості “ланчан-марсівців”, а також спроби її реінтерпретації, історично-генетичну спадкоємність творів та їх новизну;

4) здійснено аналіз антропологічних проєкцій творів митців “Ланки”–МАРСу, естетично освоєну людину розглянуто на широкому тлі соціологічних, історичних, релігійних, мовознавчих проблем;

5) визначено інтерсуб’єктивний дискурс “Ланки”–МАРСу, описано полістильові пошуки письменників.

У першому розділі “Літературне об’єднання “Ланка” – МАРС: модус присутності” наголошено на тому, що сучасні уявлення про класичну картину світу, а також наповненість творчості представників “Ланки”–МАРСу життєвими сенсами змушують В. Дмитренко враховувати *presens* – модус присутності буття у творах “ланчан-марсівців”, і *cogito* – наявність себе і своєї свідомості, відкритої до Іншого, у світі (інтерсуб’єктивність). Ця проблема глибше розкривається в підрозділах “Від історії об’єднання до культурного ландшафту тексту”, де зафіксовано домінантні, часом кардинально протилежні, дискурси місця й ролі літературного об’єднання “Ланка” – МАРС у історії української літератури, окреслено генезу організації від АСПИСу до МАРСу; “Естетичні канони й особистості: проблема “зворотного зв’язку”, де представлено взаєморецепцію митців “Ланки” – МАРСу; “Об’єднання “Ланка” – МАРС у перцепції Григорія Костюка”; “Юрій Лавріненко про “Ланку” – МАРС: транссуб’єктивний горизонт інтерпретації”; “Літературний дискурс “Ланки” – МАРСу в контексті дискусії 1925–1928 років”.

Тут, на наш погляд, про перцепцію й рецепцію варто було б сказати дещо просторіше й ширше, зосередивши увагу не лише на особистих контактах письменників і повторюваності сюжетів, тем, мотивів у їхній творчості, а й вийти на “діалогічні відношення”, герменевтику й питання рецептивної естетики.

У другому розділі “Українська класична літературна традиція та її переінтерпретація “ланчанами-марсівцями” простежується інтенція “ланчан-марсівців” щодо пошуку можливих точок дотику свого художнього світу з надбаннями української класичної

спадщини, з’ясовуються типологічні й генетично-контактні зв’язки, які виявилися в їхніх творах на проблемно-тематичному рівні. Знайомство з “Кобзарем” (підрозділ “Тарас Шевченко у перцепції письменників “Ланки” – МАРСу”) для більшості “ланчан-марсівців” стало важливим поштовхом для усвідомлення своєї національної приналежності, вплинуло на формування літературних уподобань і світоглядних орієнтирів. Іван Багряний, Є. Плужник, Т. Осьмачка, Б. Антоненко-Давидович залишили у своїх творах конкретний образ Тараса Шевченка, а про ставлення до нього В. Підмогильного знайдемо лише непрямі вказівки у творах, про роль Шевченка в житті і творчості Г. Брасюка, Г. Косинки та інших можна висловити лише певні припущення. “Вплив Гоголівської традиції на творчості митців “Ланки” – МАРСу” розкриває позицію дослідниці щодо міри впливу М. Гоголя на творчість “ланчан-марсівців”. Основна увага зосереджена на повістях “Гробовище” В. Ярошенка і “Старший боярин” Т. Осьмачки, що якнайкраще презентують продовження гоголівських традицій. Однією з причин надзвичайно потужного вияву традицій М. Гоголя у творчості Т. Осьмачки є типологічна подібність творчих натур обох письменників, схожі умови формування митців. Від Гоголя запозичено романтичне світосприймання та елементи етнографічно-фольклорної розповіді, сентиментальну патетику, “ліризацію” розповіді, барокові порівняння й гіперболи, які надають універсального характеру зображуваній дійсності, а також динамічні метафори, орнаментальність, замилування буденними деталями. Типологічна подібність простежується в гіперболічно-гротесковій і патетично-трагічній площинах.

У підрозділі “Леся Українка і проза В. Підмогильного та Г. Брасюка (передтекст та інтертекст)” увага акцентується на інтертекстуальному полі творів “Донна Анна” Г. Брасюка, “Місто” й “Невеличка драма” В. Підмогильного. Заголовок і сюжет роману Г. Брасюка алюзійно відсилають читача до відомого у світовій літературі сюжету про донна Жуана. Відбувається зміщення та накладання різних історичних часопросторів. Письменника цікавить не так характеристика персонажа, як його ідейно-семантичне наповнення, зашифрована в ньому метафорично-символічна сутність.

Тому цей образ існує в романі як частина зображально-аналогійного плану твору, що й виконує роль сугестивної деталі, яка органічно вписується в автентичне тло оповіді. Ідея роздвоєння особистості між раціональним та ірраціональним, прагнення віднайти гармонію між цими двома протилежностями і привернули увагу Г. Брасюка. У романі “Донна Анна” він подав власну інтерпретацію цієї проблеми, адекватно зрозуміти яку можна, лише задіявши пласт творчості Лесі Українки.

Щодо інтертексту, то блискучий аналіз творів Лесі Українки, В. Підмогильного виграв би, якби дослідниця бодай коротко оглянула сучасні теорії інтертексту (О. Веселовський, В. Жирмунський, О. Білецький, В. Державин, Д. Наливайко, Ю. Крістева, Р. Барт, М. Ріффатер, Х. Блум, Ж. Женетт) і визначила для себе, котра з них найближча до нашої національної традиції і на яку з цих теорій вона спирається, які її складники використовує.

У романі “Місто” В. Підмогильного проступають алюзії та ремінісценції Лесі Українки. Любовні пригоди Степана Радченка у критиці називають “пошуками дон Жуана”. Автор припускає, що фінал твору, коли Степан віднаходить мету подальшого життя – писати твори про людей, має претекстом прозріння Лукаша, який усвідомив цінність людської цілісності. Будова роману “Невеличка драма” В. Підмогильного палімпсестова. Серед інших творів важлива “Лісова пісня” Лесі Українки, яка забезпечує перехід тексту В. Підмогильного в інтертекст. Алюзії до “Лісової пісні” змінюють перспективу прочитання твору й у референційну структуру (текст–дійсність) привносять риторичну (текст–текст). Це змінює емоційне звучання твору, забезпечує амбівалентну рецепцію фіналу.

У підрозділі “Творчість Ольги Кобилянської в рецепції митців “Ланки” – МАРСу” окреслено можливі зв’язки художніх доміант творчого світу О. Кобилянської й письменників “Ланки”–МАРСу. Творчі доміанти В. Винниченка (підрозділ “В. Винниченко і “ланчани-марсівці”: аналогії, впливи, типологічні сходження”), який акцентує

увагу на складних етичних конфліктах, поставивши своїх героїв у екстремальні, межові ситуації вибору моральної позиції, позначилися більшою або меншою мірою на художньому світотворенні “ланчан-марсівців”. Тематично серед молодших письменників найближчий до В. Винниченка у своїй ранній творчості В. Підмогильний. Героями творів Б. Антоненка-Давидовича (“Тук-тук...”), Івана Багряного (“Етюд”, “Мадонна”, “Петро Каменярь”, “Заєць”), Г. Брасюка (“Безпутні”, “Темної ночі”), Б. Тенети (“П’яниці”) стали люди дна, часто розгублені, а то й просто загублені в бурхливих життєвих колізіях.

У третьому розділі “Антропологічні проєкції митців “Ланки” – МАРСу” та його семи підрозділах проаналізовано архетипи матері, ступу, голоду, смерті; тут же розглядаються міфологеми міста й фаустівської людини.

Четвертий розділ “Полістильові пошуки “ланчан-марсівців” репрезентує різностильовий діапазон творчості письменників, де проаналізовано такі проблеми, як статус інтерсуб’єктивної реальності дискурсу “Ланки” – МАРСу; художні трансформації “філософії серця” у творчості Євгена Плужника; націєзорієнтованість художнього світу “ланчан-марсівців”; неоромантична й експресіоністична життєдайність світовідчужання (Іван Багряний); імпресіонізм як стильова доміанта творчості Бориса Тенети; концепція екзистенціалізму у творчості “ланчан-марсівців”.

Загалом же картина вписування творчості представників “Ланки” – МАРСу в пейзаж українського модернізму (чи навіть авангарду як його складника, коли йдеться про футуризм, експресіонізм, екзистенціалізм) вийшла дещо схематичною. Із неї частково випало те, що модерністи, а серед них і “ланчани-марсівці”, вводили принцип творчого осяяння, інтуїтивізму, втаємничення у трансцендентну суть буття, запроваджували засади “філософії життя”, хоча, звісно, розглядали “націю як текст” в онтологічній, морально-естетичній, філософській площинах.

Отримано 8.07.2010 р.

*Олександр Астаф’єв
м. Київ*